

שם הקורס:

מאבקו של היישוב היהודי בא"י לקיומו מימי אלכסנדר הגדול ועד למרד בר כוכבא

תשע"ח, מחזור לימוד חמישי.

שם המרצה: ד"ר מיכאל בן ארי.

מסלול: היסטוריה, קמפוס רחובות – תוכנית בני הישיבות.

היקף הקורס: 1 ש"ש.

נוכחות: חובה.

דרישות מוקדמות: אין.

חובות הסטודנט: נוכחות, קריאת חומר ביבליוגרפי ומבחן. (הקורס מבוסס על תשעה מפגשים, בני שלוש שעות אקדמאיות, חובת נוכחות 80%).

דרכי הוראה: הרצאות, ניתוח והשוואת מקורות.

מטרות הקורס:

1. הכרה ולימוד של האתגרים והתהליכים, הלאומיים החברתיים והדתיים של היישוב היהודי בארץ ישראל בימי הבית השני מהכיבוש המוקדוני ועד מרד בר כוכבא.
2. עיון מתודולוגי בתיעוד ההיסטורי של ימי הבית השני בספרות בת הזמן.

תקציר הקורס:

כיבושיו של אלכסנדר מוקדון עימתו את המזרח כולו ובתוכם את היישוב היהודי בארץ ישראל, עם אתגרים חדשים, בתחום הערכי-תרבותי לצד אתגרים לאומיים קיומיים. אתגרים אלו הובילו למהלך ההיסטורי הכביר של המרד החשמונאי והקמת הממלכה החשמונאית, זו הפיחה ביישוב היהודי את תודעת החרות שפיעמה בה מכאן והלאה, והולידה שורה של מרידות גם לאחר גוויעתה של הממלכה החשמונאית ואל מול התעצמותה של האימפריה הרומית. החברה היהודית עוברת בתוכה בתקופה זו עימותים ותהליכים פנימיים שונים, כשרוב הזמן המקדש ועבודתו הם הליבה סביבם מתרחשים האירועים. במהלך הקורס נעמוד על הצמתים המרכזיים בתקופה זו, בתהליכים ובהתמודדויות שבתוך קבוצות וזרמים בתוך העם היהודי ומחוצה לו. נסתייע בספרות בת הזמן, מן הספרים החיצוניים דרך כתבי כת מדבר יהודה ועד כתבי פילון ויוסף בן מתתיהו.

מהלך הקורס ונושאים:

נושא א: מבוא לימי הבית השני וספרות בת הזמן.

נדון במקומם של ימי הבית השני במחזוריות ההיסטורית (פריודיזציה) של עם ישראל. נלבן את משמעותם של המושגים 'היסטוריה' ו'כתיבה היסטורית'. כן נערוך סקירה היסטורית על ציר הזמן של אירועים מרכזיים

ודמויות דומיננטיות המרכיבות את הפסיפס של התקופה.
(שיעורים 1 - 2).

פריטים ביבליוגרפיים: 1, 2.

נושא ב: ספרות בת הזמן ותרומתה למחקר ההיסטורי של ימי הבית השני.
נערוך סקירה ביבליוגרפית של ספרות בת הזמן ומאפייניה; הספרים החיצונים, כתבי פילון, כתבי כת מדבר יהודה. ונבחן את תרומתו של הממצא הארכיאולוגי למחקר ההיסטורי ויחסי הגומלין שלו עם ספרות חז"ל.
(מפגש 3 - 4).

פריטים ביבליוגרפיים: 3, 4, 5, 6.

נושא ג: אלכסנדר מוקדון והתקופה ההלניסטית.

הכיבוש המוקדוני, הציב בפני העם היהודי את ההתמודדות עם הרב תרבותיות שהביא עימו אלכסנדר מוקדון למזרח. נבחן את הטלטלה התרבותית והקיומית של הישוב היהודי בארץ ישראל בזמן המלחמות הסוריות – בית תלמי מול בית סלווקוס. כן נדבר על הנסיבות שהביאו לתרגום השבעים והתמודדות התפוצה היהודית עם שאלת הזהות בעולם רב תרבותי.
(מפגש 5 - 7)

פריטים ביבליוגרפיים: 7, 8.

נושא ה: ימי בית החשמונאי.

נסקור את המאורעות שקדמו לגזירות אנטיוכוס אפיפאנס, נבחן את התפתחותו של המרד החשמונאי, ובמאפייניה הדתיים – חברתיים של המדינה החשמונאית. נלווה את ריב האחים והקרע בבית חשמונאי, בכיבוש פומפיוס ועד אובדן החרות הלאומית.
(מפגש 8 - 10).

פריטים ביבליוגרפיים: 9, 10, 11, 12.

נושא ו: רבי שמעון בן שטח, צדוקים ופרושים.

דמותו של רבי שמעון בן שטח מוכרת לנו בעיקר בזכות מאבקיו מול אלכסנדר ינאי והצדוקים מחד ומאידך בביסוס מעמדו של בית הדין ומערכת המשפט. נעיין בספרות חז"ל שמתארת את פעולותיו במקביל לאירועים ההיסטוריים, כפי שהם מתוארים בתלמוד הירושלמי לעומת התלמוד הבבלי, ונשווה את הדברים לכתבי יוסף בן מתתיהו. כדי לעמוד על אופיו של העימות שבין הפרושים לצדוקים, נעיין במגילת תענית ובביאור הסכוליון למגילה כמו גם בספרות חז"ל.
(מפגשים: 11 - 12)

פריטים ביבליוגרפיים: 13, 14, 15, 16.

נושא ז: הורדוס.

הורדוס הוא שהומלך על יד רומא כמלך צמית, הטביע את חותמו על ימי הבית השני, במיוחד בזכות מפעלי הבניה האדירים ובראשם בנין המקדש והרחבת תחום הר הבית. נלווה את נסיבות עלייתו למלכות, מפעלי הבניה, קשריו ותכניו, משפחתו ובני עמו.
(מפגשים 13 - 16).

פריטים ביבליוגרפיים: 17, 18, 19, 20, 21.

נושא ז: גיוס קליגולה ומזימת הצלם בהיכל והנסיבות הלאומיות דתיות לפרוץ מרד הגדול.

נסקור את שרשרת האירועים שבאו על יהודה עם שקיעת בית הורדוס, הקנסוס והמעבר של יהודה לפרובינקיה רומית. נתמקד במתח בין העם היהודי לשלטון הרומאי שמגיע לשיאו בפרשת העמדת הצלם בהיכל ביוזמתו של הקיסר גיוס קליגולה. ננתח את המהלכים של ההתנגדות למזימה של גיוס, כפי שמתאר זאת פילון האלכסנדרוני ובמקבילות אצל יוסף בן מתתיהו ובסכוליון למגילת תענית. (מפגשים 17 – 18).

פריטים ביבליוגרפיים: 22, 23.

נושא ח: המרד הגדול - עיון בדמותם של מנהיגי המרד הגדול.

המרד הגדול הוא צומת היסטורית מהחשובות בתולדות עם ישראל, נסקור את הרקע לפרוץ המרד במערכות היחסים שבין הישוב היהודי לרומא ובתוך החברה היהודית, נבחן את התפתחותו ושלביו של המרד, וכיוון שאחד ממאפייני המרד הגדול הוא העדרה של מנהיגות מוסכמת, נבקש לעיין בדמותם של שניים ממנהיגי המרד, שמעון בר גיורא ויוחנן מגוש חלב ומערכת היחסים ביניהם. תוך עיון בקורתי בכתבי יב"מ. (מפגשים 19 – 22)

פריטים ביבליוגרפיים: 24, 25, 26, 27.

נושא ט: מרכזי התורה ביבנה ובלוד לאחר החורבן, ושיקום וביסוס ההנהגה והסמכות הדתית והלאומית.

חורבן הבית ריסק יחד איתו את מוסדות ההנהגה של עם ישראל, וקבוצות בעלי השפעה וכח, כמו הכהונה, הצדוקים כמו גם בית שמאי הגיעו לסוף דרכם. בתקופה זו בולטת מנהיגותם של ריב"ז ורבן גמליאל דיבנה שפועלים לשיקום האומה סביב חכמי ישראל וביצור מעמד ההנהגה הנשיאותי. נבחן מה היו ההשפעות המידיות של משבר החורבן על הישוב היהודי, כמו כן נסקור את המהלכים של המנהיגות הצומחת בדור יבנה המתמודדת עם עימותים פנימיים ומשבר תיאולוגי.

(מפגשים 23 - 24)

פריטים ביבליוגרפיים: 28, 29, 30.

נושא י: הקודמות למרד בר כוכבא – דורו של שמד בהנהגתו של רבי עקיבא.

חורבן הבית לא היה סוף פסוק במערכת היחסים שבין רומא לעם היהודי, ומרד בר כוכבא שפורץ כשישים שנה אחרי החורבן, הוא התפרצות לאומית דתית מתוזמנת, לאחר תסיסה ארוכת שנים. נתחקה אחר הגורמים שהביאו לתסיסה שהולידה את מרד בר כוכבא, ונלווה את מהלך המרד והשלכותיו באמצעות מקורות חז"ל ומקורות היסטוריים.

(מפגשים 25 - 27)

פריטים ביבליוגרפיים: 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38.

דרישות הקורס: נוכחות, מבחן.

הציון: 100% מבחן.

דרכי התקשרות עם המרצה:

מספר נייד: 0506200043 (עדיף בהודעה כתובה)

דוא"ל: drmichaelbenari@gmail.com

קריאת חובה:

במהלך הקורס נמקד את קריאת החובה לקראת המבחן, בשאלות מנחות ומתוך חלק מהמאמרים

רשימת קריאה ביבליוגרפית:

1. מ"ד הר, "שאלת הפריודיזציה של ימי בית שני ותקופת המשנה והתלמוד בתולדות ישראל", בתוך: מחקרים בתולדות ישראל – בתקופת הבית השני, עמ' 15 – 25. (הוצאת מרכז זלמן שזר).
2. ב"צ דינור, "בעיית חלוקתן של תולדות ישראל לתקופות בהיסטוריוגרפיה היהודית", בתוך: דורות ורשומות", בעריכת הנ"ל, עמ' 30 – 48.
3. מ"ד הר, "תפיסת ההיסטוריה אצל חז"ל", דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, ג, ירושלים תשל"ז, עמ' 129 – 142.
4. ח' מאק, הפרשנות הקדומה למקרא, משרד הבטחון – סדרת אוניברסיטה משודרת, ת"א תשנ"ג.
5. מ' שטרן, "דרכו של יוסף בן מתתיהו בכתיבת היסטוריה", בתוך: מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית השני, עמ' 408 – 413.
6. א' כשר, "הערות והארות על ייחודו ההיסטוריוגרפי של פילון", בתוך: עיונים בהיסטוריוגרפיה, בעריכת מ' צימרמן ואחרים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 9 – 40.
7. א' כשר, "מסע אלכסנדר בארץ-ישראל", בתוך: מדינת החשמונאים, בעריכת א' רפפורט וי' רונן, ירושלים תל-אביב - תשנ"ד, עמ' 13-35.
8. א' צ'ריקובר, "חלק ראשון: העולם ההלניסטי", בתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, 7, התקופה ההלניסטית, בעריכת: א שליט, ירושלים – תשמ"ג, עמ' 5 – 33.
9. י"ל לוין, "הרקע לגזירות הדת ולמרד החשמונאים", בתוך: ימי בית חשמונאי, בעריכת: ד' עמית וח' אשל, סדרת עידן, 19, ירושלים – תשנ"ו, עמ' 9 – 20.
10. א' רפפורט, "תולדותיה של המדינה החשמונאית – מיונתן עד מתתיהו אנטיגונוס", בתוך: ימי בית חשמונאי, בעריכת: ד' עמית וח' אשל, סדרת עידן, 19, ירושלים – תשנ"ו, עמ' 61 – 76.
11. א' רגב, "דימויים העצמי של החשמונאים כמנהיגים דתיים", בתוך: ציון, עז, בעריכת: א באומגרטן ואחרים, ירושלים – תשע"ב, עמ' 5 – 30.
12. ר' וילק, "כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה", בתוך: דור לדור – משלהי תקופת המקרא ועד חתימת התלמוד, בעריכת: א' אופנהיימר וא' כשר, ירושלים – תשנ"ה, עמ' 99 – 104.
13. א' הילביץ, "יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח נשיאותם ופעולותיהם", סיני, פט, ה – ו, ירושלים אב אלול תשמ"א, עמ' רס"ו – רפ"ג.
14. י' אפרון, "שמעון בן שטח וינאי המלך", בתוך: מחקרים בתולדות ישראל ובלשון העברית - ספר זכרון לגדליהו אלון, בעריכת: מ' דורמן ואחרים, ת"א – תשל"ל, עמ' 69 – 132.
15. א' רגב, "בין פרושים לצדוקים, המסורת על השליטה בבית המקדש בתקופת בית הורדוס", בתוך: ירושלים וארץ ישראל, בעריכת ז' עמר ואחרים, רמת גן תשס"ד, עמ' 5 – 46.
16. ו' נעם, מגילת תענית, ירושלים – תשס"ד, עמ' 277 – 282.
17. מ' שטרן, "בית הורדוס והקיסרות הרומית לאחר מות הורדוס", בתוך: אומה ותולדותיה, א, בעריכת: הנ"ל, ירושלים – תשמ"ג, עמ' 55 – 69.
18. ב' בר כוכבא, "אישיותו של הורדוס: היסטוריה ופסכיאטריה", בתוך: ציון, עז, בעריכת: א' באומגרטן ואחרים, ירושלים – תשע"ב, עמ' 255 – 277.

19. י"ל ליון, "בית המקדש בירושלים: תיאורי יוסף בן מתתיהו ואחרים", קתדרה, 77, ירושלים, תשרי תשנ"ו, עמ' 3-16.
20. מ' שטרן, "מלכותו של הורדוס", בתוך: הסטוריה של עם ישראל – תקופת בית הורדוס, 9, בעריכת: מ' אבי יונה, ירושלים – תשמ"ג, עמ' 53 – 90.
21. Ehud Netzer, 'Was King Herod Indeed Megalomaniac?', *'Follow the Wise': Studies in Jewish History and Culture in Honor of Lee I. Levine*, eds. Zeev Weiss et al., Winona Lake 2010, pp. 81 – 92.
22. פילון, "המשלחת לגאיוס", תרגם א' כשר, בתוך: כתבים, א, בעריכת ס' דניאל – נטף, ירושלים – 1986, עמ' 61 – 150.
23. מ' שטרן, "המשטר הרומי בפרובינציה 'יודיאה' מן החורבן ועד למרד בר כוכבא", בתוך: מחקרים בתולדות ישראל בימי הבעית השני, בעריכת: י גפני ואחרים, ירושלים תשנ"א, עמ' 261 – 274.
24. א' רפפורט, "ריבוד חברתי, מבנה פוליטי ואידאולוגיה בחברה היהודית ערב המרד הגדול", בתוך: היהודים בעולם ההלניסטי והרומי- מחקרים לזכרו של מנחם שטרן, בעריכת: א' אופנהיימר ואחרים, ירושלים – תשנ"ו, עמ' 147 – 166.
25. א' רפפורט, "וחנן מגוש חלב בירושלים", בתוך: אומה ותולדותיה, א, בעריכת מ' שטרן, ירושלים – תשמ"ג, עמ' 97 – 115.
26. ג' פוקס, "שמעון בר גיורא איש גרסה", ציון, נב, ב, ירושלים תשמ"ז, עמ' 141 – 152.
27. מ' בן ארי, "פלגנות או תיאום אסטרטגי בקרב על ירושלים: קריאה מחדשת ביוסף בן מתתיהו", בתוך: חידושים בחקר ירושלים, 16, רמת גן – 2010, עמ' 189 – 203.
28. א' אדרת, מחורבן לגאולה – דרך יבנה בשיקום האומה, ירושלים תש"ן, עמ' 7 - 33.
29. ג' אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל – בתקופת המשנה והתלמוד, א, ירושלים תשי"ג, עמ' 53 – 91.
30. ב"צ רוזנפלד, "מעמדו ופועלו של רבן גמליאל לפני הליכתו ליבנה", בתוך ציון, נה (ב), ירושלים – תש"ן, עמ' 151 – 169.
31. כשר א', 'הערות והארות אחדות, על מרד היהודים במצרים בימי טריאנוס', ציון, מ"א, ירושלים – תשל"ו, עמ' 127 – 138.
32. מ' מור, 'הנהגת המרד', בתוך: מרד בר כוכבא עוצמתו והיקפו, ירושלים – תשנ"ב, עמ' 192 – 223.
33. י' ידין, 'מחנה ד' (מכתבי בר כוכבא)', בתוך: מערות מדבר יהודה – סקר ארכיאולוגי בשנת תש"ך, א, ירושלים תשכ"א, עמ' 49 – 64.
34. הרב ש' ליברמן, 'רדיפת דת ישראל', בתוך: ספר היובל לכבוד שלום בארון, ג (החלק העברי), ירושלים – תשל"ה, עמ' ריג – רמה.
35. י' בן שלום, 'תהליכים ואידאולוגיה בתקופת יבנה כגורמים עקיפים למרד בר כוכבא', בתוך: מרד בר כוכבא – מחקרים חדשים, ירושלים – תשמ"ד, עמ' 1 – 12.
36. י' שוורץ, 'ארץ יהודה בעקבות דיכוי מרד בר כוכבא', בתוך: מרד בר כוכבא – מחקרים חדשים, ירושלים – תשמ"ד, עמ' 215 – 223.
37. ש' ספראי, 'העליה לרגל לירושלים לאחר חורבן בית שני', בתוך: פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני – ספר זיכרון לאברהם שליט, בעריכת א' אופנהיימר ואחרים, ירושלים תשמ"א, עמ' 376 – 393.
38. ב"צ רוזנפלד, "החכמים בדורו של בר כוכבא ויחסם למרד על פי ספרות התנאים", בתוך: אוהב שלום – מחקרים לכבודו של ישראל פרידמן בן שלום, בעריכת: ד' גרא, ומ' בן זאב, באר שבע – תשס"ה, עמ' 319 – 359.